

Plantele medicinale în spațiul carpato-danubiano pontic

G.C. Mazăre

Virtuțile magice ale anumitor plante au fost observate încă din cele mai vechi timpuri. Viața omului în mijlocul naturii l-a făcut pe acesta să fie deosebit de deschis, de receptiv față de tot ce putea deveni un adevărat sprijin, un aliat natural al său în lupta pentru supraviețuire. În căutarea celor necesare traiului, omul a observat că anumite plante puse la răni alinau durerea iar altele – consumate – vindecau anumite boli. Indiferent că și-au câștigat renumele prin proprietățile malefice, sau dimpotrivă, s-au înconjurat de dragoste, plantele medicinale au avut o importanță deosebită în viața omului (Velecico 2016). De multe ori, au constituit o parte componentă a unor ceremonii legate de anumite evenimente calendaristice (drăgaica - *Galium verum*, coarda ielilor - *Glechoma hederacea*, iarba fiarelor - *Vincetoxicum hircundinaria*, etc.) (Vulcănescu 1985). Plantele întâlnite cel mai adesea în credințele popular-religioase sunt: alunul - *Corylus avellana*, busuiocul - *Ocimum basilicum*, grâul - *Triticum*, mătrăguna - *Ocimum basilicum*, pelinul - *Artemisia absinthium*, sânziencele - *Galium verum*, usturoiul - *Allium sativum*. Mai pot fi întâlnite de asemenea bozul - *Sambucus ebulus*, breabănușul - *Corydalis*, cicoarea - *Cichorium intybus*, cornul - *Cornus mas*, ciomăfaia - *Datura stramonium*, curpenul - *Clematis vitalba*, feriga - *Dryopteris*, iedera - *Hedera helix*, izma - *Mentha piperita*, limba boului - *Anchusa officinalis*, limba oii - *Plantago lanceolata*, limba mielului - *Borago officinalis*, macul - *Papaver somniferum*, măselișă - *Hyoscyamus niger*, odoleanul - *Valeriana officinalis*, omagul - *Aconitum*, plopul -

Populus, rozmarinul - *Rosmarinus officinalis*, salcia - *Salix*, scaiul - *Eryngium planum*, socul - *Sambucus*, stejarul - *Quercus*, talpa găștei - *Chenopodium*, teiul - *Tilia*, tisa - *Taxus baccata*, trandafirul - *Rosa*, verbina - *Verbena officinalis*, urzica - *Urtica dioica* (Butură 1979).

Datorită poziției geografice și climatice a țării noastre, aici s-a găsit întotdeauna o vegetație variată și bogată, lucru care a făcut ca arta vindecării unor boli cu ajutorul plantelor să aibă în spațiul carpato-danubiano-pontic o veche și bogată tradiție.

Herodot, denumit părintele istoriei, scria despre daci că sunt „buni cunoscători ai plantelor, având și tehnici deosebite de îngrijire a bolnavilor cu ajutorul plantelor”. Ca dovadă printre puținele cuvinte care s-au păstrat din această limbă se află și denumiri ale unor asemenea plante (Anastasiu 1968). Este primul care a menționat că acești strămoși ai noștri aveau cunoștințe despre întrebuințarea plantelor medicinale. Acest lucru este întărit și în lucrarea ”Denumirile dacice de plante”, unde sunt analizate peste 600 de fitonime care conțin peste 100 de astfel de termeni (Drăgulescu 2000). Denumiri dacice ale plantelor se regăsesc și în tratatele grecești, de unde rezultă importanța la care a ajuns medicina geto-dacilor (Istoria Românilor, 2000-2003).

Marele poet al Antichității – Homer - scria despre geto-daci că „în afară de bravura și bărbăția manifestată în lupte, ei posedau și o educație morală, manifestată în grija față de străini, de bolnavi și de răniții căzuți pe pământul lor”. Strămoșii noștri geto-daci cunoșteau proprietățile stupefiante ale unor plante ce făceau

parte din flora locală, pe care le foloseau atât în cadrul ritualurilor religioase, cât și în scopul tămăduirii bolilor. Practicile magice căpătaseră în această zonă a globului denumirea de „farmece“, probabil de la cuvântul de origine latină „phar- macum“ (Ștefănescu 2008, Miliică 2008).

Clemens din Alexandria, Iordanes și Platon au consemnat în scrierile lor denumirile dacice ale buruienilor cu proprietăți psihotrope. Erau cunoscute și folosite efectele mătrăgunei, laurului, mandragorei și ale altor plante, pentru care existau ritualuri speciale de culegere. Marele filosof Platon menționa că Socrate învățase tainele unor plante de la un medic, ucenic al lui Zamolxe. Daco-geții cunoșteau și utilizau halucinogenele, iar Herodot descrie ritualul magic al fumigației cu sămânță de cânepă. Acest lucru demonstrează că dacii ar fi avut legături cu popoarele din Orient. „Ei iau această sămânță de cânepă și o aruncă pe pietre fierbinți scoase din foc; îndată ce ea atinge pietrele, răspândește un fum și niște aburi atât de denși, încât întrece cu mult efectele unei căldări elinești. Excitați prin această baie, ei strigă de bucurie“ (Ștefănescu 2008, Miliică 2008).

Multe plante medicinale care creșteau în spațiul carpato-danubian și mai ales la Pontus Euxinus erau menționate în creația poetică a lui Ovidius (43 î.Hr. - 17 d.Hr.), completată în timpul exilului său la Tomis - Constanța (8-17 d.Hr.). Dintre aceste specii, erau amintite Aconitum, Adonis, Malva. Poetul latin Vergilius - un alt reprezentant al culturii antice - afirma în scrisorile sale că „Pontus Euxinus rodesc multe ierburi și dă leac pentru mai toate bolile“.

Dioscorides - medicul grec născut în Asia Mică în anul 1 d.Hr., contemporan cu împăratul roman Nero - a făcut numeroase călătorii, inclusiv în Dacia, de unde a adunat un bogat material pentru a scrie o carte de mare valoare pentru medicina naturistă a vremii, intitulată „Despre mijloacele de vindecare“. Lucrarea a fost publicată în anul 77, cartea descriind 600 de specii de plante medicinale, dintre care 40 de specii au fost specifice teritoriului Daciei.

Dintre aceste specii, 27 de plante au denumiri daco-trace, opt latine și cinci grecești, ceea ce reprezintă o confirmare a vechimii fitoterapiei pe meleagurile țării noastre. Dioscoride a semnalează în lucrarea sa, „De materia medica“, că pe teritoriul Daciei plantele medicinale erau folosite la scară largă pentru tămăduirea diverselor boli (Constantinescu et al. 1979). După cucerirea Daciei de către romani (106 e.n.), arsenalul terapeutic al florei medicinale din Dacia s-a îmbogățit cu noi specii aduse de militarii și de administrația romană.

Scriitor și botanist din veacul al II-lea d. Hr., Pseudo-Apuleius, menționa în lucrarea sa „De medica minibus herbarum“, alte 37 de plante cu efecte terapeutice folosite în Dacia: aniarsexe - iarba sărată (*Salicornia europaea*), budathla - limba boului (*Anchusa officinalis*), chlodela - țelina de câmp (*Apium graveolens*), ciborastra - brusture (*Arctium lappa*), diese-ma -coada vacii (*Verbascum*), dyn - urzică (*Urtica dioica*), dzena - cucuta de apă (*Cicuta virosa*), kardama - papură (*Typha*), koikodila - păpălău (*Physalis alkekengi*), kroustane - rostopască (*Chelidonium majus*), mantia - mure (*Rubus*), mizela - cimbru (*Satureja hortensis*), etc. Un studiu comparativ arată că 11 specii cu denumiri dacice sunt identice cu cele notate de Dioscorides, iar 26 de specii apar numai în scrierile lui Pseudo-Apuleius, fiind, probabil, adunate direct de pe teritoriul Daciei romane.

În urma evacuării Daciei de către autoritățile administrative și militare romane, în timpul domniei împăratului Aurelian (anul 275 e.n.), medicina naturistă a constituit singura metodă de alinare și vindecare a suferințelor bolnavilor, având la bază cunoștințele acumulate în secolele anterioare. Balsamurile și alifiile au ocupat un loc important în medicina naturistă. Bogatul material arheologic descoperit în anul 1955, la Grădiștea Muncelului din județul Hunedoara, atestă existența unei practici străvechi de medicină naturistă, cu ustensile adecvate, inclusiv vase de lut pentru balsamuri și alifii. Din acele vechi timpuri, locuitorii plaiurilor românești au păstrat continu-

tatea bogatei tradiții în utilizarea plantelor din flora spontană, care s-au dovedit eficiente în tămăduirea suferințelor fizice sau psihice (răniri, fracturi, hemoragii, otrăviri, mușcături de animale, insolații, degerături, boli infecțioase, epidemii).

În secolele XIV-XV, medicina populară se practica în bolnițele existente în Mănăstirile Tismana, Bistrița (din Oltenia), Neamț, Prislop (din Moldova). Aici erau folosite plante medicinale recoltate din flora spontană din jurul mănăstirilor sau cultivate în grădinile proprii.

Bolile, cunoscute prin denumiri populare, erau tratate de călugării din mănăstiri, ce aveau leacuri pentru fiecare din ele. Aceștia, alături de vrăcii și doftoroaiele satelor foloseau anumite plante cunoscute la acele vremuri: angelica (*Angelica archangelica*) la vătămătură și boli de inimă, rostopască (*Chelidonium majus*) la gălbănare, fierea pământului (*Centaureum*) la friguri, alior (*Euphorbia*) la reumatism și pecingine, captalan (*Petasites*) la lungoare. În tratamentul altor boli se mai foloseau brusture (*Arctium lappa*), brustan (*Telekia*), scrântitoare (*Potentilla*), coada-calului (*Equisetum*), coada-șoricelului (*Achillea*), pojarniță (*Hypericum*), mușețel (*Matricaria*), zămoșiță (*Hibiscus*), boz (*Samolus*), busuioc (*Ocimum basilicum*).

Inclusiv domnitorii pământului încurajau utilizarea plantelor medicinale prin mijloacele avute la dispoziție. În acest sens, Alexandru cel Bun, în Moldova, a acordat privilegii deosebite negustorilor din Lvov (anul 1408), iar Mircea cel Bătrân a acordat privilegii negustorilor din Brașov (anul 1413), pentru a se aduce produse farmaceutice din plante și condimente preluate din alte zone ale Globului (tămâie, piper, șofran, scorțișoară, cuișoare, nușoară, ghimbir). Este cunoscută activitatea intensă a negustorilor din Târgoviște, Vâlcea și Câmpulung de Muscel, care aduceau medicamente naturale și condimente din Sibiu, Făgăraș și Brașov. Ca și exemplificare putem aminti unele terapii naturiste aplicate cu succes, păstrate în memoria poporului timp de multe veacuri.

Ștefan cel Mare, rănit la picior în luptele cu turcii, la Cetatea Chiliei, a fost tratat de medicii italieni Matteo Muriano și Ieronim da Cesena cu loțiuni și cataplasme de mușețel, isop, tătăneasă și eucalipt. Mai târziu, Alexandru Lăpușneanu, fiind bolnav de ochi (în anul 1558), a fost îngrijit de un spițer din Transilvania cu niște plante (numite herborius), printre care mentă, isop, muștar și scorțișoară.

Printre cele mai vechi texte păstrate în țara noastră în domeniul fitoterapiei și aromaterapiei se numără manuscrisul intitulat „Folosirea plantelor de leac“, datat din secolul al XVI-lea și conservat în Arhivele Statului din București. În acest manuscris, sunt menționate unele preocupări de fitoterapie casnică, utilizând multe specii medicinale folosite la acea vreme (brusture, ghințură, iarba tăieturii, pătlagină, pătrunjel de câmp, schinel, șopârlaiță, traista-ciobanului, urzică), precum și unele specii aromatice alimentare (angelica, mărarul, melisa). Menta era considerată drept un leac foarte prețios, „cu mare putere de a vindeca toate bolile și de a smulge toate stricăciunile lăuntrice“. Valoarea terapeutică a plantelor enumerate în această lucrare a fost confirmată în secolele următoare (Anastasiu, 1968).

Apar, cu timpul, și primele documente scrise în limba română în care se atestă larga utilizare a plantelor medicinale pentru prevenirea și combaterea multor boli. Putem aminti, în acest sens, „Psaltirea Scheiană“ (1515), „Herbarium de la Cluj“ (1587) și mai ales „Sanitatis studium“, scrisă de Paul Kyr și publicată la Brașov în anul 1551. Cea din urmă este considerată drept cea mai veche carte medicală tipărită în țările române. O altă lucrare - „Pravila lui Matei Basarab“ apărută în 1652 - precizează că vrăciului îi revine sarcina să cerceteze ierburile spre a descoperi pe cele cu proprietăți de vindecare (Anastasiu, 1968).

În intervalul 1691-1700, la cererea episcopului Mitrofan al Buzăului, cărturarul ardelean Teodor Corbea a scris „Dictiones Latinae cum Valachica Interpretatione“, în care a dat denumiri latinizate unor plante medicinale

cunoscute în vremea respectivă: abrotanum (*Artemisia abrotanum*) - lemnul Domnului; aconitum (*Aconitum*) - omag, iarba veninoasă; brionia (*Bryonia*) - tigră de pământ; centauryum (*Centaurium*) - iarba antifrighuri; cicuta (*Cicuta*) - fluier, cucută; mentrastum (*Mentha*) - izmă sălbatică; serpyllum (*Thymus*) - iarba-cucului, cimbrisor; trychonon (*Solanum nigrum*) - strugurii-câinelui.

Între anii 1695-1708 a fost construit în București, lângă Mănăstirea Colțea, primul spital din țară care a folosit, cu predilecție, plantele medicinale autohtone. Spitalul avea 24 de paturi destinate bolnavilor săraci care erau tratați cu diferite plante tămăduitoare.

O altă scriere importantă este hrisovul domnitorului Grigore Ghica, emis în 1725, la înființarea spitalului Pantelimon din București, cât și lucrarea păstrată în manuscris „Nomina vegetabilium” alcătuită în anul 1783 de preotul calvin Benko Iosif (Anastasie 1968).

Date importante în ceea ce privește utilizarea plantelor medicinale apar și în opera lui Molnar Piuariu (1749-1915) precum și în lucrarea lui Samuel Vulcan, apărută la începutul secolului XIX (Bălan 2007).

În 1757 - în timpul domniei lui Grigore al III-lea Ghica, din Moldova - este fondat Spitalul „Sfântul Spiridon” din Iași. În acest spital tratamentele îmbinau folosirea plantelor de leac cu rugăminți către cer, de vindecare a suferințelor și de iertare a păcatelor. Un alt lăcaș bisericesc orientat spre folosirea plantelor în tămăduirea bolnavilor a fost Mănăstirea Obdeanu, în incinta căreia a luat ființă Spitalul din Craiova, în anul 1777.

La începutul secolului al XIX-lea, arsenalul plantelor cu proprietăți medicinale folosite în țările române s-a lărgit, prin introducerea unor specii sau produse aduse din străinătate: scoarța arborelui de China, anason, revent, siminichie, șofran, piper negru, scorțișoară, cuișoare, nușoară, ienibahar, cassia, camfor, salep și sabur. Tot în această perioadă, s-au importat și unele preparate din plante aromatice exotice, prezentate sub formă de balsamuri,

extracte, elixire, tincturi, uleiuri, unguente și ape aromatice (de melisă, fragi, isop, măgheran și portocale).

Anul 1838 se remarcă prin editarea unei cărți, mult folosită de către populație, intitulată „Doctorul și iconomul casnic”. Aceasta cuprindea „rețete pentru tot soiul de boale omenști și din acelea pentru cai, vite cornute și oi”. Ceva mai târziu, în anul 1846, apare la București o altă lucrare importantă - „Practica doctorului de casă” - cu foarte multe recomandări de plante pentru tratarea bolilor (rădăcini de pădărie, cicoare și fumariță, bune pentru dureri de splină, ficat și gălbinae).

Pentru a organiza colectarea științifică a plantelor medicinale și aromatice din flora spontană sau de la cultivatori - care erau necesare prelucrării în laboratoarele farmaceutice - a luat ființă un prim laborator de cercetare „Planta Vorel” din Piatra Neamț, prin hrisovul dat de voievodul Ioan Sandu Sturdza, domnul Moldovei (1825). După anul 1831 sistemul de valorificare și distribuție a produselor medicinale prin rețeaua de farmacii a fost mai bine structurat, ca urmare a aplicării prevederilor Regulamentului Organic, introdus în ambele țări românești.

O mare atenție s-a acordat și manuscriselor apărute în mediul călugăresc. Un exemplu elocvent îl reprezintă manuscrisul de la Mănăstirea Cernica. Acesta conținea multe rețete de balsamuri, alifii, prafuri și droguri. De asemenea, a circulat mult „Cartea doctoricească”, scrisă în anul 1854, prin osârdia preotului Nicănor Bolnicheru, care prezenta 120 de rețete cu efecte terapeutice.

O tradiție importantă în ceea ce privește recoltarea și cultivarea plantelor medicinale a avut-o zona Orăștiei, aproape de cetatea Sarmizegetusa Regia, unde familii de farmaciști au preluat și au transmis mai departe leacuri medicinale dacice. O personalitate importantă în acest sens a fost farmacistul Andrei Farago, a cărui tradiție a moștenit-o în continuare grupul Fares.

Până în a doua jumătate a secolului al XIX-

lea, plantele medicinale reprezentau arsenalul principal de luptă al medicinei, fiind utilizate în toate păturile sociale ale societății. Majoritatea speciilor vegetale erau colectate de pe cuprinsul țării, deși unele plante și produse au început să fie aduse din alte zone naturale ale Globului (Asia, Africa, America). În ciuda acestui fapt, avântul imperios al medicației cu produse de sinteză chimică, incomparabil mai riscante decât produsele naturale, a împins fitoterapia din România în subsolul medicinei, pe o perioadă destul de lungă. Mai întâi, au fost aduse din străinătate produsele artificializate. Efectele secundare ale acestor produse sintetice au convins însă poporul că trebuie să revină la arsenalul de bază al fitoterapiei, izvorât dintr-o experiență milenară.

În ultimul timp practica medicală din România s-a orientat tot mai mult spre limitarea, treptată, a tendinței de medicație exclusiv alopată, solicitând „redescoperirea” efectelor certe ale plantelor medicinale, benefice în combaterea diferitelor afecțiuni, mai ales în fazele incipiente. Este anormal ca, având un asemenea tezaur de o excepțională valoare, țara noastră să importe, de la firme străine, produse naturiste la prețuri exagerat de mari (Milică 2008).

Toate documentele menționate confirmă din plin că pe teritoriul țării noastre plantele medicinale au avut o largă întrebuințare, din cele mai îndepărtate timpuri. Acestea au reprezentat singurele medicamente accesibile și dăruite gratuit de natură, cu care locuitorii așezărilor românești își tămăduiau suferințele atât în vremi de liniște, cât și în perioadele de restriște, când năvălirile vremelnice ale unor horde hrăpărețe îi obligau să-și părăsească așezările și să se ascundă pe căile tainice ale codrilor prieteni.

Bibliografie

- Anastasie E., 1968. În lumea plantelor de leac. Editura Calidoscop, București, 192p.
- Bălan A.R., 2007. Cercetări fiziologice și biochimice asupra speciei *Hippophae rhamnoides*. Teză de doctorat, Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară București, 198p.
- Butură V., 1979 Enciclopedie de etnobotanică românească. Editura Științifică și Enciclopedică, București, 281p.
- Constantinescu D.Gr., Hațieganu E.M., 1979. Plantele medicinale. Editura Medicală, București, 316p.
- Drăgulescu C., Drăgulescu R., 2000. Contribuții la cunoașterea limbii geto-dacilor. Denumiri dacice de plante, Sibiu, Editura Universității Lucian Blaga.
- Ștefănescu P., 2008. Buruiana diavolului. Incursiune în lumea plantelor magice. Editura Vestala, București, 384p.
- Milică C., 2008. Tradiția medicinei naturiste la români. Ziarul Lumina, 7.12.2008. <https://ziarulumina.ro/societate/sanitate/traditia-medicinei-naturiste-la-romani-50403.html>.
- Popa F., 2009. Fares - Orăștie. 80de ani, Formula As, 892, <http://www.formula-as.ro/2009/892/asii-naturismului-romanesc-79/fares-orastie-80-de-ani-11779>.
- Velesco V., 2016. Terminologia populară a plantelor medicinale. Teză de doctorat, Universitatea ”Ștefan cel Mare” Suceava, 160p.
- Vulcănescu R., 1985. Mitologia română, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 712p.
- XXX, Istoria Românilor, Vol I, București, 2000-2003, 1020p.

Abstract. Medicinal plants in the Carpatho-Danubiano Pontic space

“Cure weeds” have always been found by our people all the time: beneath the shaded coasts, on the edges or depths of the forests, in the multicolored carpet of meadows and foothills, in the wet valleys of rivers and effeminate streams. These were the only affordable and free-of-charge drugs. With them, the inhabitants of the Romanian settlements healed their sufferings in times of calm or in periods of restraint, when the temporary invasions of horrid hordes forced them to leave their settlements and to hide in the secret ways of their friends.

Author. Mazăre Georgel Constantin (george.mazare@usv.ro), Ștefan cel Mare University of Suceava, Faculty of Forestry, 13 Universității, 720229 Suceava, Romania.